

Για τους μισθούς των γιατρών: από τον Μαρξ στον Καστοριάδη – Του Γιώργου Κρανιδιώτη

*Του Γιώργου Κρανιδιώτη**

Το θέμα των μισθών των γιατρών του Εθνικού Συστήματος Υγείας (ΕΣΥ) βρίσκεται εσχάτως στην επικαιρότητα. Σε ανακοίνωσή της εν όψει της απεργίας της 18ης Μαρτίου 2026, η Ομοσπονδία Ενώσεων Νοσοκομειακών Γιατρών Ελλάδας (ΟΕΝΓΕ) ανέφερε: «Το ετήσιο εισόδημά μας για πάνω από 15 χρόνια έχει πάρει την κατρακύλα. [...] οι μηνιαίες αποδοχές μας έχουν αύξηση λιγότερο από 1 ευρώ το χρόνο στην καλύτερη περίπτωση. [...] Απαιτούμε: Διπλασιασμό των μηνιαίων αποδοχών μας» [1]. Σύμφωνα με τον Πανελλήνιο Ιατρικό Σύλλογο (ΠΙΣ), «η ελληνική πολιτεία οφείλει ν' αντιληφθεί πως πρέπει να αποκαταστήσει το Ειδικό Ιατρικό Μισθολόγιο, ώστε οι απολαβές των ιατρών να ανέλθουν σε αξιοπρεπή επίπεδα, αλλιώς οι προκηρύξεις γιατρών θα συνεχίσουν να αποβαίνουν άγονες και το Ε.Σ.Υ. να αποψιλώνεται από ιατρικό δυναμικό με τραγικές επιπτώσεις στη χώρα» [2]. Ο ΠΙΣ τονίζει ότι «οι απολαβές των ιατρών του Ε.Σ.Υ. είναι υποδιπλάσιες των ευρωπαϊκών συναδέλφων τους» [3]. Ξεκινάμε λοιπόν από τα εξής δεδομένα: οι μισθοί των γιατρών του ΕΣΥ είναι χαμηλοί, πράγμα που καθιστά το ΕΣΥ μη ελκυστικό για εργασία και τροφοδοτεί ένα κύμα φυγής Ελλήνων γιατρών στο εξωτερικό. Για τις ανάγκες της περαιτέρω συζήτησης, σημειώνουμε, ακόμη, ότι ο λόγος του ιατρικού μισθού στο ΕΣΥ (χωρίς να συνυπολογίζεται η αποζημίωση εφημεριών) προς τον μισθό του ανειδίκευτου εργάτη στην Ελλάδα κυμαίνεται από 1,9 (ειδικευόμενος) έως 2,8 (διευθυντής) [4].

Κατ' αρχήν, δεχόμαστε ότι ο μισθός οποιουδήποτε εργαζόμενου πρέπει άνευ ετέρου να καλύπτει τις απαραίτητες ανάγκες του. Ως προς τον ορισμό των τελευταίων, υιοθετούμε τη μαρξική θέση ότι «η έκταση των λεγόμενων απαραίτητων αναγκών, όπως και ο τρόπος της ικανοποίησής τους, είναι ιστορικό προϊόν και γιαυτό

εξαρτιέται κατά ένα μεγάλο μέρος από τη βαθμίδα του πολιτισμού μιας χώρας». Συναφώς, «ο καθορισμός της αξίας της εργατικής δύναμης (σ.σ. και κατ' επέκτασιν της τιμής της, ήτοι του μισθού) περιέχει ένα ιστορικό και ηθικό στοιχείο» [5]. Κοντολογίς, ο γιατρός, όπως και κάθε εργαζόμενος, πρέπει να αμείβεται καλά. Αυτό που αμφισβητούμε είναι η απαίτηση του να αμείβεται παραπάνω από τον εργάτη. Επίσης, απορρίπτουμε την οικονομική ευμάρεια σαν κίνητρο άσκησης του επαγγέλματός του. Προς επίρρωση της γνώμης μας, θα αντλήσουμε από την επαναστατική, ελευθεριακή, σοσιαλιστική παράδοση.

Μαρξ, Μπλαν, Καμπέ

Αρχίζουμε με τους Μαρξ-Ένγκελς, οι οποίοι γράφουν: «Μια όμως από τις ουσιώδεις αρχές του κομμουνισμού, που τον κάνει να διαφέρει από κάθε αντιδραστικό σοσιαλισμό, είναι η εμπειρική άποψη -που βασίζεται στη φύση των ανθρώπων-, ότι οι διαφορές μυαλού και διανοητικών ικανοτήτων δεν καθορίζουν γενικά τις διαφορές στομάχου και φυσικών αναγκών, [...] ότι, μ' άλλα λόγια, η διαφορά στη δραστηριότητα, στην εργασία, δε δικαιολογεί καμμιάν ανισότητα, κανένα προνόμιο ιδιοκτησίας και απόλαυσης» [6]. Παρά τούτα, ο Μαρξ δεν προτείνει ισότητα μισθών. Στη μεν κατώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμό), οι εργαζόμενοι αμείβονται ανάλογα προς την ποσότητα της εργασίας που αποδίδουν – η οποία με τη σειρά της είναι συνάρτηση του χρόνου και της έντασης της εργασίας-, στη δε ανώτερη (καθαυτό κομμουνισμός), λαμβάνουν από το κοινωνικό καταναλωτικό απόθεμα ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Κατά τον Γάλλο σοσιαλιστή (με χριστιανικές αναφορές) Λουί Μπλαν (1811-1882), ο πολίτης που είναι προικισμένος με περισσότερες ικανότητες και ταλέντα οφείλει να προσφέρει και περισσότερο στην κοινωνία: «όποιος μπορεί τα περισσότερα, οφείλει και τα περισσότερα» [7]. Αλλά, οι περισσότερες ικανότητες δεν θεμελιώνουν και απαίτηση μεγαλύτερης ανταμοιβής, διότι, στο βαθμό που πρόκειται για έμφυτα χαρίσματα, είναι θεόσδοτες [8]. Όπως ακριβώς κι ο Μαρξ, ο Μπλαν υποστηρίζει την ισότητα ως αναλογικότητα, και επομένως

την κατανάλωση σύμφωνα με τις ανάγκες, πλην όμως θεωρεί πως κάτι τέτοιο είναι αδύνατον να εφαρμοσθεί αμέσως. Χρειάζεται ένα ενδιάμεσο μεταβατικό στάδιο, κατά το οποίο αρχικά οι εργαζόμενοι θα αμείβονται κλιμακωτά, ανάλογα με τη λειτουργία που επιτελούν εντός της παραγωγικής διαδικασίας –με εξασφαλισμένο έναν ελάχιστο μισθό για την κάλυψη των εξόδων διαβίωσης–, ενώ αργότερα θα θεσπιστεί η ισότητα των μισθών. Ο Μπλαν τονίζει τη σημασία της μόρφωσης, ώστε οι άνθρωποι να μάθουν να βλέπουν την εργασία ως κοινωνική προσφορά και να απαλλαγούν από την ιδέα της διαβαθμισμένης αξίας των διαφόρων λειτουργιών, άρα και από την απαίτηση άνισων απολαβών [9].

Ο Γάλλος χριστιανός ουτοπικός κομμουνιστής Ετιέν Καμπέ (1788-1856) οραματίστηκε την Ικαρία, μια ιδανική κομμουνιστική κοινωνία, όπου η διανομή των αγαθών γίνεται σύμφωνα με τις ανάγκες του καθενός. Και αυτός ισχυρίζεται ότι το μέγεθος της οφειλόμενης (όχι με την ανταποδοτική, αλλά με την ηθική έννοια) προσφοράς κάθε ατόμου στο κοινωνικό σύνολο είναι ανάλογο των ικανοτήτων του: «Ο καθένας πρέπει να κάνει όλα όσα μπορεί να κάνει, και όσο περισσότερα μπορεί να κάνει ή να δώσει, τόσο περισσότερα πρέπει να δώσει ή να κάνει» [10]. Ακόμη, ότι η κατοχή περισσότερων ικανοτήτων και ταλέντων δεν δικαιολογεί μεγαλύτερη ανταμοιβή, καθώς τα ταλέντα είναι παράγωγα και αποτελέσματα της εκπαίδευσης που παρέχει στον άνθρωπο η κοινωνία: «ο ταλαντούχος άνθρωπος δεν θα ήταν τίποτα χωρίς την κοινωνία» [11].

Από την παραπάνω σύντομη περιήγηση στη σκέψη σοσιαλιστών στοχαστών του 19ου αιώνα συνάγεται, σε σχέση με το θέμα μας, η ακόλουθη βασική ιδέα: η κατοχή περισσότερων ικανοτήτων δεν δικαιολογεί και υψηλότερες απολαβές, διότι, πρώτον, οι φυσικές ανθρώπινες ανάγκες που πρέπει να καλυφθούν με την αμοιβή δεν διαφέρουν μεταξύ των ατόμων (Μαρξ), και, δεύτερον, οι ικανότητες είναι είτε έμφυτα χαρίσματα (Μπλαν) είτε κοινωνικά προϊόντα μέσω της παιδείας (Καμπέ).

Καστοριάδης

Από τους θεωρητικούς του επαναστατικού σοσιαλισμού,

συστηματικά ασχολήθηκε με το ζήτημα της ισότητας των μισθών ο Κορνήλιος Καστοριάδης. Σύμφωνα με τον Νεοέλληνα φιλόσοφο, μια θεμελιώδης όψη της τωρινής οργάνωσης της κοινωνίας είναι η ιεραρχία, τόσο ως ιεραρχία της εξουσίας και της διοίκησης, όσο και ως ιεραρχία των μισθών και των εισοδημάτων [12]. Μάλιστα, οι ως άνω δύο μορφές της ιεραρχίας ταυτίζονται όλο και περισσότερο [13]. Απεναντίας, είναι πρακτικά αδύνατο να υπάρξει συλλογική και δημοκρατική διαχείριση της οικονομίας και της κοινωνίας, και συμμετοχή όλων στις κοινές υποθέσεις, εφόσον διατηρείται η διαφοροποίηση των αποδοχών: «Ίσος μισθός για όσους εργάζονται, αυτός θα πρέπει να είναι ένας από τους θεμελιώδεις κανόνες που οφείλει να εφαρμόσει η σοσιαλιστική επανάσταση» [14].

Στο πλαίσιο της επίσημης ιδεολογίας, η ιεραρχία των μισθών δικαιολογείται στη βάση μιας υποτιθέμενης ιεραρχίας ή κλίμακας της γνώσης, της εξειδίκευσης, των ικανοτήτων, των ευθυνών, ή έλλειψης της θεωρούμενης ειδικότητας. Ωστόσο, παρατηρεί ο Καστοριάδης, αφενός οι κλίμακες αυτές δεν συμπίπτουν μεταξύ τους, αφετέρου ο όλος ισχυρισμός στερείται λογικής και αντιστοιχίας με την πραγματικότητα: «μπορεί να υπάρξει (και υπάρχει) έλλειψη οδοκαθαριστών και πληθώρα καθηγητών· μεγάλοι σοφοί δεν έχουν καμιά “ευθύνη”, ενώ εργαζόμενοι με ελάχιστη “γνώση” έχουν καθημερινά την ευθύνη της ζωής και του θανάτου εκατοντάδων ή χιλιάδων ατόμων» [15]. Ακόμη, στη σύγχρονη κοινωνία, δεν αποκτούν υψηλότερα εισοδήματα αυτοί που διαθέτουν περισσότερες γνώσεις, αλλά εκείνοι που κατορθώνουν να ανελιχθούν, όντας πιο επιτήδριοι στον ανταγωνισμό και την πάλη που διεξάγονται στους κόλπους της γραφειοκρατίας [16].

Ο Καστοριάδης διατυπώνει μια σειρά από επιχειρήματα, προκειμένου να υπερασπιστεί την ισότητα των μισθών. Πρώτον, στην εποχή μας, η παραγωγική δραστηριότητα προσλαμβάνει ολοένα περισσότερο έναν συλλογικό χαρακτήρα, όπου οι διάφορες εργασίες είναι στενά αλληλεξαρτώμενες. Το προϊόν ή η συμβολή του ενός εργαζόμενου δεν μπορεί να διαχωριστεί από το προϊόν ή τη συμβολή του άλλου. Πρόκειται για μια αδιαίρετη ομάδα, και το δημιουργικό αποτέλεσμα της δουλειάς της υπακούει στον νόμο

του όλα ή τίποτα, δηλαδή είναι αναγκαία η συνεργασία πάντων ανεξαιρέτως για την επίτευξή του [17]. Στην περίπτωση π.χ. που εξετάζουμε, οι εργασίες του γιατρού, του νοσηλευτή, του φαρμακοποιού, του μάγειρα, του τραπεζοκόμου, του καθαριστή, του διοικητικού υπαλλήλου κ.λπ. μέσα σε ένα νοσοκομείο δεν μπορούν να ιδωθούν σαν απομονωμένες ή μία από την άλλη, αλλά ως αμοιβαία υποβασταζόμενες και παράγουσες ένα τελικό έργο το οποίο εκ της φύσεως του δεν δύναται να αναχθεί κομματιαστά στις μερικές -ατομικές ή κλαδικές- συνδρομές που το απαρτίζουν. Η απόπειρα χρηματικής αποτίμησης της ιδιαίτερης συνεισφοράς εκάστου επαγγελματία θα ήταν μια αφηρημένη, αποσπασματική και συνεπώς παράλογη προσέγγιση.

Δεύτερον, «δεν υπάρχουν αντικειμενικά κριτήρια για τον υπολογισμό και τη σύγκριση της κάθε ειδημοσύνης, των γνώσεων που έχουν διαφορετικά άτομα» [18]. Τρίτον, η ανισότητα των αμοιβών παραμορφώνει, νοθεύει άμεσα και ανεπανόρθωτα, την κοινωνική ζήτηση· επιτρέπει την ικανοποίηση δευτερευουσών αναγκών από ορισμένους τη στιγμή που άλλοι δεν μπορούν ακόμη να καλύψουν βασικές ανάγκες, με όλες τις ψυχολογικές και πολιτικές συνέπειες που προκύπτουν απ' αυτό. Η αγορά επιβάλλει στην παραγωγή έναν προσανατολισμό που δεν αντανακλά τις αληθείς χρείες της κοινωνίας, αλλά μια στρεβλή εικόνα, στη διαμόρφωση της οποίας η πολυτελής κατανάλωση των ευνοημένων στρωμάτων έχει ένα δυσανάλογο βάρος [19]. Μόνον «[η] εξίσωση των μισθών θα δώσει πραγματική σημασία στην αγορά των καταναλωτικών αγαθών», διότι τότε «κάθε συμμετοχος θα είναι επιτέλους προικισμένος για πρώτη φορά με την ίδια ψήφο» [20].

Τέταρτον, η συστηματική πολιτική της διαφοροποίησης των μισθών, ακόμη και μεταξύ ανθρώπων με παρεμφερείς εργασίες από άποψη ειδίκευσης ή απαιτούμενων προσπαθειών, είναι μία μέθοδος που χρησιμοποιεί ο καπιταλισμός, για να κρατά τους ανθρώπους δεμένους στη δουλειά τους και, ταυτόχρονα, σε αμοιβαίο ανταγωνισμό, για να καταστρέφει την ταξική αλληλεγγύη και να ενσπείρει την εξατομίκευση και τον ανελέητο πόλεμο όλων εναντίον όλων [21]. Η διατήρηση της μισθολογικής ανισότητας

και στη σοσιαλιστική κοινωνία θα αποτελούσε βραδυφλεγή βόμβα στα θεμέλιά της: «Από τη στιγμή λοιπόν που θα υπάρξουν κάποιου είδους -ειδικότερα όμως οικονομικής φύσης- προνόμια, θα αναζωπυρωθεί αμέσως ο ανταγωνισμός μεταξύ των ατόμων καθώς και η τάση των ανθρώπων να αγκιστρώνονται στα προνόμια που έχουν κατακτήσει [...]. Από τη στιγμή αυτή δεν μπορούμε να μιλάμε πια για αυτοδιαχείριση» [22].

Ο Νεοέλληνας φιλόσοφος απορρίπτει το ιδεολόγημα ότι ο υψηλός μισθός λειτουργεί σαν κίνητρο απόδοσης στην εργασία. Ήδη σήμερα, η απόδοση εξαρτάται πολύ λιγότερο από τις απολαβές και πολύ περισσότερο από τους καταναγκασμούς που επιβάλλουν η τεχνολογία και η διευθυντική επίβλεψη. Στη δε σοσιαλιστική κοινωνία, η πειθαρχία της δουλειάς θα απορρέει από την οργάνωση των εργαζομένων σε «στοιχειώδεις ομάδες», τη συνεργασία, και τον έλεγχο που θα ασκούν αναμεταξύ τους τόσο τα τμήματα του ιδίου οργανισμού, όσο και οι συνελεύσεις των παραγωγών των διαφόρων μονάδων και κλάδων [23].

Επικαλούμενοι τον μαρξικό νόμο της αξίας, σύμφωνα με τον οποίο, στην κεφαλαιοκρατία, η αξία του εμπορεύματος εργατική δύναμη ισοδυναμεί με το κόστος παραγωγής και αναπαραγωγής του, κάποιοι αποδέχονται τις μισθολογικές διαφορές, θεωρώντας ότι αντιστοιχούν στη διαφορά των εξόδων μόρφωσης και ειδίκευσης, και του χρόνου που αναλώθηκε σε σπουδές. Ο Καστοριάδης απαντά: «[Π]άνω σ' αυτή τη βάση, οι διαφορές αποδοχών δύσκολα θα μπορούσαν να υπερβαίνουν την αναλογία 1 προς 2 (ανάμεσα στην εργασία που στερείται εντελώς από οποιαδήποτε ειδίκευση και την εργασία που απαιτεί 10 ή 15 χρόνια προκαταρκτική μόρφωση). Όμως η αναλογία αυτή ξεπερνιέται κατά πολύ στην πραγματικότητα» [24]. Και συνεχίζει: «Αν η ειδικευμένη εργασία "αξίζει" περισσότερο, αυτό συμβαίνει, π.χ. κατά τη μαρξιστική αντίληψη, γιατί η οικογένεια αυτού του εργαζόμενου ξόδεψε περισσότερο για τη διαμόρφωσή του (και θεωρητικά πρέπει να "επανακτήσει τα έξοδά" της -πράγμα που στην πρακτική σημαίνει ότι ο ειδικευμένος εργαζόμενος θα μπορέσει με τη σειρά του να χρηματοδοτήσει την εκπαίδευση των παιδιών του κ.λπ.). Γιατί

όμως μπόρεσε να ξοδέψει περισσότερα -πράγμα που άλλες οικογένειες δεν μπορούσαν να κάνουν; Διότι ήταν ήδη προνομιούχα από την άποψη των εισοδημάτων. Ό,τι οι “εξηγήσεις” αυτές λοιπόν λένε τελικά συνοψίζεται στο ότι η αρχική ύπαρξη μιας ιεραρχικής διαφοροποίησης θα διαιωνιστεί μέσα απ’ το μηχανισμό αυτό. Ας προσθέσουμε ότι αν αυτός που επωμίζεται τα έξοδα εκπαίδευσης δεν είναι πια ο ίδιος ο εργαζόμενος ή η οικογένειά του, αλλά η κοινωνία (όπως συμβαίνει όλο και περισσότερο), δεν υπάρχει κανένας λόγος αυτός που έχει ήδη ευνοηθεί, με έξοδα της κοινωνίας, αποκτώντας μια εκπαίδευση που του εξασφαλίζει μια πιο ενδιαφέρουσα εργασία, λιγότερο κοπιαστική κ.λπ. να επωφεληθεί μια δεύτερη φορά με τη μορφή ενός υψηλότερου εισοδήματος» [25].

Στη σοσιαλιστική κοινωνία, αν ο εργαζόμενος προκατέβαλε ο ίδιος τα έξοδα της επαγγελματικής του κατάρτισης, η επιστροφή των εξόδων αυτών κατά τη διάρκεια της ενεργού ζωής του θα μπορούσε το πολύ να δικαιολογήσει μια διαφορά που να φτάνει, στην ακραία περίπτωση, τη σχέση 1 προς 2 (ανάμεσα στην καθαρίστρια και τον πιο ειδικευμένο χειρουργό του εγκεφάλου)· όταν όμως τα έξοδα μόρφωσης βαρύνουν αποκλειστικά το σύνολο, δεν τίθεται ζήτημα επιστροφής τους στο άτομο [26]. Εάν, τέλος, εφαρμοζόταν αυστηρά η μαρξική αρχή, της αμοιβής ανάλογα με την αξία της προσφερόμενης εργασίας, θα είχαμε το πολύ «μια διαφοροποίηση των αποδοχών της τάξεως από 1 (ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία) μέχρι 1,25 ή 1,5 (πυρηνικός φυσικός)» [27].

Και τι γίνεται με τα χαρίσματα, τα ταλέντα; Πράγματι, υπάρχουν άνθρωποι που γεννιούνται -ή γίνονται στην πορεία- περισσότερο προικισμένοι από άλλους σε σχέση με ορισμένες δραστηριότητες. Πρέπει άραγε αυτοί να αμείβονται παραπάνω; Η απάντηση είναι και πάλι: όχι. Αφενός γιατί η ανάπτυξη, εκτύλιξη κι έκφραση των χαρισμάτων είναι συνάρτηση του οικογενειακού, κοινωνικού κι εκπαιδευτικού περιβάλλοντος. Αφετέρου διότι η ίδια η ανεμπόδιστη άσκηση του χαρίσματος είναι μια απόλαυση· έτσι, για τα ταλαντούχα άτομα, «αυτό που έχει σημασία δεν είναι η

χρηματική “ανταμοιβή” αλλά να κάνουν αυτό στο οποίο ωθούνται ακατάπαυστα» [28].

Η αντίληψη ότι μια υψηλότερη αμοιβή είναι αναγκαία ως δέλεαρ, για να στραφούν οι άνθρωποι σε πιο εξειδικευμένες και νοητικά απαιτητικές εργασίες (όπως π.χ. το ιατρικό επάγγελμα) είναι, κατά τον Καστοριάδη, απλώς γελοία. Η έλξη που ασκούν οι εν λόγω δραστηριότητες πηγάζει από την ίδια τη φύση τους. Αντιθέτως, είναι οι «κατώτερες» (τουτέστιν πιο ανιαρές και πληκτικές) δουλειές, για τις οποίες πρέπει πρωτίστως να φροντίσουμε, όταν καταργηθεί η κοινωνική καταπίεση [29]. Τοιουτοτρόπως, αγόμαστε σε ένα ριζοσπαστικό συμπέρασμα: «[0]ι πιο ενδιαφέρουσες δουλειές θα 'πρεπε να αμείβονται λιγότερο. Γιατί πάντοτε αυτές θα είναι πιο ελκυστικές για τους ανθρώπους -με λίγα λόγια, το κίνητρο για να τις επιλέξει κανείς και να τις ασκήσει βρίσκεται κιόλας, σε μεγάλο μέρος, στην ίδια τη φύση της δουλειάς» [30].

Διεισδύουμε σιγά σιγά στον πυρήνα του προβλήματος: Στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, όπου η εργασία είναι αλλοτριωμένη, όπου οι αληθινές ζωντανές κοινότητες και η οικογένεια διαλύονται, όπου τα πάντα ομοιομορφοποιούνται από τα μαζικά μέσα ενημέρωσης και τον αγώνα δρόμου για την κατανάλωση, το μόνο ψευδο-νόημα ζωής που έχει απομείνει στα άτομα, το μόνο δόλωμα που προσφέρει σε αυτά το σύστημα για να συγκαλύψει το κενό της ζωής που τους επιφυλάσσει, είναι ένα υψηλότερο εισόδημα. Ο άνθρωπος αυτοσυνειδητοποιείται και αυτοκαταφάσκει, παριστάνει τον εαυτό του να είναι κάτι στα ίδια του τα μάτια, μονάχα σε σχέση με τη θέση που κατέχει μέσα στην ιεραρχική πυραμίδα και δη αυτή των χρηματικών απολαβών. Όλα τ' άλλα σημεία αναφοράς απογυμνώνονται με επιταχυνόμενους ρυθμούς από το περιεχόμενό τους. Έτσι, τα άτομα καταλήγουν να ποδηγετούνται από την επιθυμία της οικονομικής ανόδου, η οποία και υποδαυλίζει τις μεταξύ τους αντιμαχίες [31]. Απεναντίας, στον σοσιαλισμό, το «άθλιο οικονομικό κίνητρο» παύει να ισχύει: «τότε θα μπορέσουν να δουν το φως ή μάλλον να ανθίσουν άλλα κίνητρα, κίνητρα με αληθινή κοινωνική σημασία: το

ενδιαφέρον για την ίδια τη δουλειά, η ευχαρίστηση που αντλείς όταν κάνεις καλά αυτό που εσύ ο ίδιος διάλεξες να κάνεις, η εφευρετικότητα, η δημιουργικότητα, η εκτίμηση και η αναγνώριση από τους άλλους» [32].

Συμπεράσματα

1. Το ιατρικό επάγγελμα είναι επίπονο, απαιτητικό, και προϋποθέτει μακρόχρονη μαθητεία και ολοκληρωτική αφιέρωση. Όμως, είναι, από την ίδια τη φύση του, άκρως ενδιαφέρον και παρέχει ευκαιρίες αυτοπραγμάτωσης. Η έμπρακτη εξωτερίκευση της προς το συνάνθρωπο αγάπης, ο πλούτος του γνωστικού αντικειμένου και η συνακόλουθη ικανοποίηση της διανοητικής περιέργειας συνθέτουν ένα σπάνιο μείγμα θεωρητικο-πρακτικής δραστηριότητας που πληροί τον άνθρωπο. Επομένως, αφού η δουλειά του γιατρού ασκεί εγγενή έλξη, καθίσταται περιττός ο υψηλότερος μισθός ως κίνητρο για την επιλογή της. Τουναντίον, ο γιατρός θα μπορούσε ενδεχομένως να αμείβεται και λιγότερο από άλλους εργαζόμενους οι οποίοι εκτελούν μονότονες και αδιάφορες εργασίες και στους οποίους οι υψηλότερες αποδοχές θα λειτουργούσαν ως αντιστάθμισμα.

2. Στην Ελλάδα, μέχρι πρότινος, ιατρικές σχολές λειτουργούσαν μόνο σε δημόσια πανεπιστήμια, με τη δαπάνη για την εκπαίδευση των φοιτητών (καθηγητές, βιβλία, εργαστήρια, κλινικές κ.λπ.) να καλύπτεται από την κοινωνία. Είναι λοιπόν λογικό η κοινωνία να προσδοκά από τους πτυχιούχους επιστήμονες να της αντιπροσφέρουν τις υπηρεσίες τους, χωρίς να αξιώνουν υπέρογκες αμοιβές. Για τον ίδιο λόγο, είναι ηθικά ανεπίτρεπτο, οι γιατροί να εγκαταλείπουν τη χώρα που τους σπούδασε, προς άγρα καλύτερων μισθών στο εξωτερικό.

3. Οι αγώνες των υγειονομικών πρέπει να τείνουν στην κατάργηση ή μείωση των διαφοροποιήσεων των μισθών εντός του κλάδου -ίσες αυξήσεις για όλους ή μεγαλύτερες αυξήσεις στους χαμηλόμισθους και μικρότερες στους υψηλόμισθους-, ώστε να περιοριστούν οι εισοδηματικές αποκλίσεις και να αμβλυθούν οι ανισότητες. Αλλά και σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, η μισθολογική ψαλίδα γιατρού-

ανειδίκευτου εργάτη πρέπει μάλλον να κλείσει παρά να ανοίξει περαιτέρω.

4. Δια ταύτα, αντί να κολακεύει την πλεονεξία και τη συντεχνιακή υπερηφάνεια, και να εστιάζει στις οικονομικές διεκδικήσεις, ο επαναστατικός συνδικαλισμός των γιατρών θα πρέπει να αποβλέπει στην καλλιέργεια κι εδραίωση ενός σοσιαλιστικού ήθους, όπου ο ιδεαλισμός της κοινωνικής προσφοράς κι εν γένει οι μετα-υλικές αξίες θα πρυτανεύουν έναντι του χρηματικού ελατηρίου. Κάθε αντίθετη πολιτική θα συνιστούσε παραχώρηση αν όχι υποταγή στην κυρίαρχη κεφαλαιοκρατική ιδεολογία. Από την ίδια σκοπιά, είναι καίριας σημασίας η ενότητα των γιατρών και των λοιπών επιστημόνων με το προλεταριάτο και τις άλλες υποτελείς τάξεις, απαραίτητος όρος της οποίας είναι, μεταξύ άλλων, η συνομολόγηση ως κοινού τελικού στόχου της εξίσωσης των μισθών και των εισοδημάτων. Η πλήρης και απόλυτη ισότητα των απολαβών «[θ]α καταστρέψει στη βάση του όλο το κερδοσκοπικό τερατούργημα του καπιταλισμού, [...] την εμπορευματοποίηση των ανθρώπων, αυτόν τον κόσμο όπου κανείς δεν κερδίζει όσο αξίζει, αλλά αξίζει όσο κερδίζει. Εξίσωση των μισθών για μερικά χρόνια και πολύ λίγα θα παραμείνουν από τη σημερινή νοοτροπία των ατόμων» [33].

□ *Ο Γιώργος Κρανιδιώτης σπούδασε Ιατρική και Φιλοσοφία στην Αθήνα. Εργάζεται ως γιατρός στο ΕΣΥ. Είναι συγγραφέας του βιβλίου: Δοκίμια για την ευθανασία, τη βιοηθική και τον θάνατο, Εκδόσεις Νέον, Αθήνα, 2024.*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. <https://www.902.gr/eidisi/ygeia/416376/oenge-panelladiki-apergia-kai-sygkentroseis-stis-18-marti-stin-athina-sto>
2. <https://pis.gr/119958/π-ι-σ-πρέπει-άμεσα-να>
3. Ό.π.
4. <https://chatgpt.com/c/69c65be9-1878-8328-97bd-66bc8bc492ad>
5. Καρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο, τόμος πρώτος, μτφ. Παναγιώτη Μαυρομμάτη, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2002, σ. 184.

6. Καρλ Μαρξ – Φρίντριχ Ένγκελς, Η Γερμανική Ιδεολογία, τόμος ΙΙ, μτφ. Γ. Κρητικού – Κ. Φιλίνη, Gutenberg, Αθήνα, 1989, σ. 316.
7. Louis Blanc, Le Catéchisme des Socialistes, Au bureau du Nouveau Monde, Paris, 1849, σσ. 8-9.
8. Ό.π., σσ. 8-9, 74.
9. Luc Bovens, Adrien Lutz, “From Each according to Ability; To Each according to Needs” Origin, Meaning, and Development of Socialist Slogans, History of Political Economy, Volume 51, Issue 2, 1 April 2019, pp. 237-257.
10. Étienne Cabet, Le vrai Christianisme suivant Jésus-Christ, Au bureau du Populaire, Paris, 1846, σ. 153.
11. Étienne Cabet, Voyage et Aventures de Lord William Carisdall en Icarie II, Hippolyte Souverain, Paris, 1840, p. 497.
12. Κορνήλιος Καστοριάδης, Η πείρα του εργατικού κινήματος, 2, μτφ. Βάσω Ψιμούλη – Ζωή Χριστοφίδου, Ύψιλον, Αθήνα, 1984, σ. 301.
13. Κορνήλιος Καστοριάδης, Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού, μτφ. Γιάννης Δ. Ιωαννίδης – Μανόλης Λαμπρίδης – Μαρία Παπαντωνίου-Φραγκούλη, Ύψιλον, Αθήνα, 1986, σ. 219.
14. Ό.π., σ. 183.
15. Καστοριάδης, Η πείρα του εργατικού κινήματος, 2, ό.π., σσ. 302-3.
16. Ό.π., σ. 303.
17. Ό.π., σσ. 305, 307-8.
18. Καστοριάδης, Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού, ό.π., σ. 229.
19. Ό.π., σσ. 41, 233.
20. Ό.π., σ. 124.
21. Ό.π., σσ. 182, 188.
22. Ό.π.,σ. 232.
23. Ό.π.,σσ. 123-4.
24. Καστοριάδης, Η πείρα του εργατικού κινήματος, 2, ό.π., σ. 308.
25. Ό.π.
26. Καστοριάδης, Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού, ό.π., σ. 123
27. Ό.π., σ. 183.

28. Ό.π., σ. 230.
 29. Ό.π., σ. 41.
 30. Ό.π., σ. 230.
 31. Καστοριάδης, Η πείρα του εργατικού κινήματος, 2, ό.π., σσ. 309-311.
 32. Καστοριάδης, Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού, ό.π., σ.231.
 33. Ό.π., σ. 124.
-

Η «αρετή» του σταθμάρχη και τα όρια της εκτεχνίκευσης

Του Γιώργου Κρανιδιώτη

Την επομένη του πολύνεκρου σιδηροδρομικού δυστυχήματος στα Τέμπη, ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ Νίκος Ανδρουλάκης, από το σημείο της συμφοράς, δήλωνε: «Η πατρίδα μας βιώνει μια ανείπωτη τραγωδία και στη σκέψη όλων μας υπάρχει ένα τεράστιο “γιατί”. Γιατί, ενώ υπάρχουν οι τεχνικές δυνατότητες εδώ και χρόνια, να κρέμονται τόσες ζωές σε ένα ανθρώπινο χέρι». Η δήλωση Ανδρουλάκη εκφράζει την κοινή πεποίθηση ότι το δυστύχημα θα είχε αποφευχθεί, αν είχε αξιοποιηθεί η σύγχρονη τεχνική, ούτως ώστε η ασφάλεια των σιδηροδρομικών μεταφορών να μην εξαρτιόταν από τον ανθρώπινο παράγοντα. Η οπτική αυτή υπόρρητα δέχεται ότι το κακό προήλθε από «ανθρώπινο λάθος». Εντούτοις, το ερώτημα που ευλόγως ανακύπτει είναι: Γιατί το πιο θανατηφόρο δυστύχημα στην ιστορία του ελληνικού σιδηροδρόμου συνέβη εν έτει 2023, και όχι καθ’ όλες τις προηγούμενες δεκαετίες λειτουργίας του, όταν οι χρησιμοποιούμενες τεχνικές ήταν οπωσδήποτε υποδεέστερες των σημερινών και πολύ περισσότερα

εξαρτιόνταν από το «ανθρώπινο χέρι»;

Λίγες μέρες αργότερα, ένας σχολιαστής στο Facebook, ο Παναγιώτης Μαυρέλης, παρατηρούσε: «Αν ήταν τόσο απλό και εύκολο να συμβεί το “ανθρώπινο λάθος” θα είχε συμβεί χρόνια τώρα, όταν τα δρομολόγια ήταν πολύ πιο πυκνά και οι γραμμές περισσότερες. Όμως δεν είναι καθόλου έτσι τα πράγματα. Το “ανθρώπινο λάθος” είναι το άλλο όνομα της απαξίωσης των δημόσιων αγαθών και των ανθρώπων. Η από 20ετίας σταθερή απαξίωση του ΟΣΕ, των υποδομών του και των εργαζομένων του, με σκοπό να εκποιηθεί στα ιδιωτικά συμφέροντα παρήγαγε αυτό το “ανθρώπινο λάθος”. [...] Τόσα χρόνια δεν συνέβη ποτέ ένα τόσο τραγικό “ανθρώπινο λάθος”, γιατί ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΟΣΕ αποτελούνταν και στελεχώνονταν από καλούς σιδηροδρομικούς υπαλλήλους, από ευσυνείδητους επαγγελματίες μηχανοδηγούς και σταθμάρχες, που, παρά την ελλιπή υποδομή και την έλλειψη σύγχρονων συστημάτων, μάς ταξίδευαν όλους με ασφάλεια στους προορισμούς μας. Δεν ζούμε, λοιπόν, από τύχη. [...] Ο ΟΣΕ, όμως, κατατμήθηκε και εκποιήθηκε. Στερήθηκε την κερδοφορία του, απαξιώθηκε και έπαψε να βγάζει σιδηροδρομικούς. Όσοι επαγγελματίες σιδηροδρομικοί συνταξιοδοτούνται δεν αντικαθίστανται. Η πείρα και η τεχνογνωσία των παλιών σιδηροδρομικών δεν μεταβιβάζεται στους νέους. Ένα ολόκληρο κεφάλαιο εθνικής τεχνογνωσίας πετάγεται στα σκουπίδια, θυσία στις ιδιωτικοποιήσεις. Έτσι φτάσαμε στον σταθμάρχη της Λάρισας. Σε ένα μοιραίο άνθρωπο που προφανώς δεν έπρεπε να βρίσκεται στο σταθμαρχείο. Έναν παλιό ανειδίκευτο υπάλληλο του ΟΣΕ που πριν 10 χρόνια μετατάχθηκε στο υπουργείο Παιδείας στο πλαίσιο της “κινητικότητας” του Μητσοτάκη (σ.σ. “νόμου Ρέππα”) και πέρυσι, στα 59 του χρόνια, έγινε σταθμάρχης. [...] Δεν φταίει όμως ο σταθμάρχης, αλλά αυτοί που τον τοποθέτησαν εκεί. Αν δεν είχε απαξιωθεί και ιδιωτικοποιηθεί ο ΟΣΕ και δεν είχε αποψιλωθεί από σιδηροδρομικούς, δεν θα βρισκόταν στην ανάγκη να εκπαιδεύσει έναν 59χρονο για να τον κάνει σταθμάρχη. Θα είχε σταθμάρχη η Λάρισα, και ο ΟΣΕ θα έβγαζε νέους μέσα από τις σχολές του και με μαθητεία δίπλα στους παλιούς». Και κατέληγε: «Το βασικό κεφάλαιο ενός δημόσιου οργανισμού είναι οι εργαζόμενοί του, η

πείρα και η γνώση που διαθέτουν. Αυτή η πείρα και η γνώση ελαχιστοποιούν την πιθανότητα “ανθρώπινου λάθους” και όχι μόνο τα σύγχρονα ηλεκτρονικά συστήματα. Και τα πιο προηγμένα συστήματα απαιτούν τη γνώση και τη πείρα των ανθρώπων για να λειτουργήσουν. Λόγω της γνώσης και της πείρας των εργαζομένων κυκλοφορούσε επί δεκαετίες με ασφάλεια ο σιδηρόδρομος».

Εκκινώντας από την παραπάνω, ορθή κατά τη γνώμη μας, τοποθέτηση του Μαυρέλη, θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε κάποιες πτυχές της καταστροφής που δεν έχουν αρκούντως συζητηθεί ως τώρα.

Η «αρετή» του σταθμάρχη

Σύμφωνα με τον Άλασνταιρ Μακιντάιρ, ήδη από την ομηρική εποχή, η *αρετή* (virtue) συνδέεται με την ανάληψη ενός κοινωνικού ρόλου και την αριστεία στο πεδίο μιας ειδικής κοινωνικής πρακτικής (π.χ. πόλεμος ή αγωνίσματα: Αχιλλέας, διατήρηση του οΐκου: Πηνελόπη, καθοδήγηση συνέλευσης: Νέστορας). Στη θεώρηση του Σκώτου φιλοσόφου, η έννοια της *πρακτικής* έχει κεντρική σημασία για τον προσδιορισμό του νοηματικού πυρήνα της *αρετής*, ορίζεται δε ως εξής: «κάθε συνεκτική και σύνθετη μορφή μιας κοινωνικά θεσπισμένης συνεργατικής δραστηριότητας, μέσω της οποίας πραγματώνονται αγαθά εγγενή στη δραστηριότητα αυτή, κατά την προσπάθεια να επιτευχθεί η αριστεία που της προσιδιάζει και που, εν μέρει, την προσδιορίζει». Τα επαγγέλματα, οι τέχνες, οι επιστήμες, τα αθλήματα, η πολιτική, η ανατροφή των παιδιών κ.ο.κ. συνιστούν πρακτικές υπ’ αυτήν την έννοια.

Τι σημαίνει όμως ο όρος «εγγενή αγαθά»; Εν αντιθέσει προς τα αγαθά που σχετίζονται εξωγενώς και κατά συμβεβηκός με μια πρακτική (π.χ. χρήμα, δόξα, δύναμη, κοινωνική αναγνώριση κ.λπ.), τα εγγενή αγαθά αφορούν στην ουσία της συγκεκριμένης πρακτικής και δρέπονται μόνο διαμέσου της εμπειρίας της

συμμετοχής σε αυτήν. Εγγενές αγαθό είναι π.χ. η τελειότητα του αποτελέσματος, η βελτίωση της δεξιότητας χάρη στην εξάσκηση, η ηθική ικανοποίηση και αυτοεπιβεβαίωση που αποκομίζει ένας επαγγελματίας ενόσω εργάζεται. Τα εξωγενή αγαθά είναι αντικείμενα ατομικής κτήσης και ανταγωνισμού, ενώ τα εγγενή διαχέονται σε ολόκληρη την κοινότητα που ασκεί την πρακτική.

Ερειδόμενοι στα παραπάνω, φθάνουμε πια στον ορισμό της αρετής: *«αρετή είναι μια επίκτητη ανθρώπινη ικανότητα της οποίας η κατοχή και η ενάσκηση τείνουν να μας καταστήσουν ικανούς να επιτύχουμε αγαθά εγγενή στις πρακτικές, ενώ η έλλειψή της εμποδίζει την επίτευξη τέτοιων αγαθών»*. Η ενάρετη άσκηση μιας πρακτικής απαιτεί, κατά τον Μακιντάιρ, μια *μύηση*, η οποία επιτυγχάνεται με τη διδασκαλία, τη μαθητεία, τη σύναψη μιας σχέσης με τους ομοτέχνους, την υπακοή σε κανόνες και την αποδοχή των κριτηρίων της αυθεντίας, την εγκόλπωση της παράδοσης και των επιτευγμάτων του παρελθόντος. Επιπλέον, προϋποθέτει την ένταξη σε μια *κοινότητα* που συνέχεται από ένα κοινό όραμα και μια κοινή αντίληψη για τα αγαθά. Τέλος, η αρετή δεν γίνεται να νοηθεί ειμή στο πλαίσιο μιας ανθρώπινης ζωής η οποία, αφενός έχει έναν τελεολογικό χαρακτήρα, τουτέστιν αποβλέπει σε έναν σκοπό, αφετέρου συγκροτεί *ολότητα*, δηλαδή διατηρεί την ενότητά της, και δεν είναι μια απλή διαδοχή, ένα συμπίλημα, ασυναφών επεισοδίων. Ο ενάρετος βίος είναι ένας βίος μη κατακερματισμένος, όπου η εργασία δεν διαχωρίζεται από τησχόλη και ο επαγγελματικός τομέας από τον προσωπικό.

Ας δούμε λοιπόν την περίπτωση του μοιραίου σταθμάρχη της Λάρισας Βασίλη Σαμαρά. Σύμφωνα με το πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων, ο άνθρωπος αυτός προσελήφθη αρχικά στον ΟΣΕ το 1989 ως αχθοφόρος. Το 1990, κατέστη πτυχιούχος του ΤΕΛ Λάρισας στον Τομέα Κοινωνικών Υπηρεσιών (Τμήμα Βοηθών Ιατρικών και Βιολογικών Εργαστηρίων). Το 2011, με τον νόμο περί «κινητικότητας» των υπαλλήλων του Δημοσίου, μετατάχθηκε στη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Λάρισας, και το 2018 κατατάχθηκε σε νέο κλάδο με ειδικότητα ΔΕ Διοικητικών

Γραμματέων. Το 2022, όντας 58 ετών, και 5 χρόνια πριν τη συνταξιοδότησή του, καταθέτει αίτηση για νέα μετάταξη σε μία από τις θέσεις σταθμάρχη που ζήτησε ο ΟΣΕ να καλυφθούν μέσω «κινητικότητας», λόγω έλλειψης προσωπικού. Επιλέγεται και, μετά από ολιγόμηνη θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση, τοποθετείται σε ένα νευραλγικό πόστο, το σταθμαρχείο της Λάρισας, τον Ιανουάριο του 2023, μόλις ένα μήνα πριν το δυστύχημα. Είναι σημαντικό να προστεθεί ότι, το βράδυ του δυστυχήματος, ο άπειρος Σαμαράς είχε μείνει μόνος, διότι δύο άλλοι σταθμάρχες (οι Κωνσταντίνος Παυλόπουλος και Παναγιώτης Χαμηλός) είχαν αποχωρήσει πριν τη λήξη της βάρδιας τους. Εξ αυτών, ο Χαμηλός ήταν συμβασιούχος ορισμένου χρόνου και εργαζόταν εκδίδοντας δελτία παροχής υπηρεσιών («με μπλοκάκι»).

Επί τη βάση της προηγηθείσας έκθεσης της αρετής κατά Μακιντάιρ, είναι ολοφάνερο ότι ο σταθμάρχης Σαμαράς πόρρω απέχει από το να λογιστεί ένας «ενάρετος» επαγγελματίας. Η σταδιοδρομία του είναι πολυδιασπασμένη και κατατεμαχισμένη σε αποκομμένες μεταξύ τους δραστηριότητες. Απουσιάζουν απ' αυτήν η σταθερότητα, η προσήλωση, η μύηση σε μια κοινότητα ομοτέχνων και η μαθητεία, δια της οποίας επιτυγχάνεται η μετάδοση της πείρας. Από το βιογραφικό του και μόνο, προκύπτει ότι θα ήταν *de facto* αδύνατη η εκ μέρους του επιδίωξη εγγενών στην πρακτική του σιδηροδρομικού υπαλλήλου αγαθών, όπως η αριστεία του αποτελέσματος και η χαρά της προσφοράς σε έναν συγκεκριμένο τομέα. Η απασχόλησή του στον ΟΣΕ δεν αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της προσωπικής του ταυτότητας, ουσιώδη ποιότητα του βίου του, όπως συνέβαινε με τους σταθμάρχες, τους κλειδούχους και τους μηχανοδηγούς του μακρινού παρελθόντος, οι οποίοι, χωρίς να διαθέτουν προηγμένα τεχνικά μέσα και παρά τις απαρχαιωμένες υποδομές (π.χ. μονή γραμμή), εγγυόνταν την ασφάλεια των μεταφορών, χάρη στη γνώση και την ευσυνειδησία τους. Προσέτι, η συμπεριφορά και των τριών σταθμαρχών που είχαν βάρδια το βράδυ του δυστυχήματος δείχνει ότι οι εν λόγω εργαζόμενοι, πιθανότατα, δεν έβλεπαν το επάγγελμά τους ως μια κοινωνική αποστολή ούτε αυτοπραγματώνονταν μέσω αυτού, αλλά εκτελούσαν τη δουλειά τους με μόνο κίνητρο τον βιοπορισμό,

ήτοι ήταν, σύμφωνα με τη μαρξική ορολογία, αλλοτριωμένοι.

Κεφαλαιοκρατία και τεχνικό σύστημα

Το επόμενο βήμα είναι να αναζητήσουμε τα συστημικά αίτια που επάγουν την παρακμή της αρετής. Ο Μακιντάιρ -ο οποίος υπήρξε στρατευμένος μαρξιστής τις δεκαετίες του '50 και του '60, προτού μεταστραφεί στον αριστοτελισμό- υποστηρίζει πως, όταν η εργασία υποτάσσεται στο απρόσωπο κεφάλαιο, δεν εξυπηρετεί παρά μόνο τη βιολογική επιβίωση του εργαζομένου αφενός και τη θεσμοποιημένη απληστία του καπιταλιστή αφετέρου. Άρα χαρακτηρίζεται από σχέσεις μέσων και σκοπών αναγκαστικά εξωτερικές στα αγαθά που επιδιώκει ο εργαζόμενος και, ως εκ τούτου, εξορίζεται από τη σφαίρα των πρακτικών.

Παρεμφερώς, η Σιμόν Βέιλ επισημαίνει: *«Πρέπει να αλλάξει το καθεστώς της προσοχής κατά τη διάρκεια των ωρών εργασίας, η φύση των κινήτρων που ωθούν στην υπερνίκηση της οκνηρίας ή της εξάντλησης -κίνητρα που σήμερα είναι ο φόβος και τα λεφτά- η φύση της υπακοής ... ο πλήρης διαχωρισμός της ζωής στην εργασία και της ζωής στην οικογένεια».* Η Βέιλ θίγει ομοίως και το ζήτημα της μαθητείας, της μεταλαμπάδευσης της σοφίας του παρελθόντος, και της στοίχισης στην παράδοση. Το επάγγελμα, υπογραμμίζει, δεν υπολογίζεται πια από την άποψη της συλλογικότητας και της ιδιαίτερης λειτουργίας του: *«Η συντεχνία ήταν ένας σύνδεσμος ανάμεσα στους νεκρούς, στους ζωντανούς και στους ανθρώπους που δεν είχαν ακόμα γεννηθεί, μέσα στα πλαίσια κάποιας συγκεκριμένης εργασίας. Σήμερα δεν υπάρχει τίποτα που να είναι έστω και λίγο προσανατολισμένο προς αυτή τη λειτουργία. Ο γαλλικός συνδικαλισμός είχε ίσως, γύρω στο 1900, κάποιες προθέσεις προς αυτή την κατεύθυνση, που γρήγορα εξανεμίστηκαν».*

Ο Χάρτμουτ Ρόζα παρατηρεί ότι *«στην ύστερη νεωτερικότητα τα επαγγέλματα δεν εκτείνονται πλέον στο σύνολο μιας*

επαγγελματικής ζωής· οι δουλειές αλλάζουν με υψηλότερο ρυθμό απ' ότι οι γενιές». Το φαινόμενο αυτό απορρέει από την «κοινωνική επιτάχυνση» (τεχνολογική επιτάχυνση κι επιτάχυνση της κοινωνικής μεταβολής), η οποία με τη σειρά της τροφοδοτείται από τον ανταγωνισμό. Σ' αυτό το συγκείμενο, το ατομικό «σχέδιο ζωής» και ο αυτοπροσδιορισμός που ριζώνει σε ισχυρές αξιακές κρίσεις υποκαθίστανται από ευέλικτες «περιστασιακές ταυτότητες» που πάνε με το ρεύμα: «κάθε φορά που υπάρχει μια νέα, ελκυστική ευκαιρία, πρέπει να είναι κανείς έτοιμος να βουτήξει». Επιπλέον, ο φρενήρης ρυθμός της καινοτομίας απαξιώνει αδιάκοπα την εργασιακή εμπειρία και υποσκάπτει τη μεταβίβαση γνώσεων από τη μια γενιά στην επόμενη. Τοιουτοτρόπως, μεταξύ άλλων, προκύπτει ένας επιβλαβής, δυσλειτουργικός, και ενίοτε επικίνδυνος, «αποσυγχρονισμός» τεχνικού συστήματος και ανθρώπινου παράγοντα.

Περαιτέρω, η ευόδωση της αρετής του επαγγελματία προσκόπτει στην κεφαλαιοκρατική πραγμοποίηση, και δη στον μηχανοποιημένο κατακερματισμό της παραγωγικής διαδικασίας, ο οποίος διαρρηγνύει τους δεσμούς που πάλαι ποτέ συνέδεαν τα επιμέρους υποκείμενα της εργασίας σε μια κοινότητα. Όπως αναλύει ο Γκέοργκ Λούκατς, οι εργαζόμενοι μετατρέπονται «σε απομονωμένα, αφηρημένα άτομα, τα οποία δεν συνέχονται πλέον άμεσα-οργανικά ... αλλά η συναρμογή τους μεσολαβείται μάλλον σε όλο και πιο μεγάλο βαθμό αποκλειστικά από τις αφηρημένες νομοτέλειες του μηχανισμού στον οποίο είναι ενταγμένα». Παρομοίως, ο Ζακ Ελλύλ σημειώνει πως ο καθένας εργάζεται πια στον περιορισμένο τομέα του και καταπιάνεται να βρει λύσεις σε πολύ συγκεκριμένα και εξειδικευμένα προβλήματα, δίχως να έχει συνολική εποπτεία του συστήματος. Από τον εργαζόμενο απαιτούνται επίκτητα προσόντα τεχνικής φύσης, κι όχι κάποια εξαιρετική νοημοσύνη, πολλώ δε μάλλον γενική μόρφωση. Με άλλα λόγια, ενώπιον της ολοκληρωτικής ποσοτικοποίησης, οι ποιότητες, και μάλιστα οι ανθρώπινες, καθίστανται αμελητέες. Όπως είχε ήδη διαγνώσει ο Καρλ Μαρξ: «Δεν υπάρχει πια ζήτημα ποιότητας. Μονάχα η ποσότητα αποφασίζει για όλα».

Ο Λούκατς υπογραμμίζει ωσαύτως ότι, με τον αυξανόμενο ορθολογισμό και τη μηχανοποίηση της εργασιακής διαδικασίας, η δραστηριότητα του εργαζόμενου χάνει όλο και πιο πολύ τον *πρακτικό* της χαρακτήρα και μετατρέπεται σε μια *ενατενιστική* στάση απέναντι σε μια μηχανική-νομοτελειακή διεργασία, σ' ένα έτοιμο-κλειστό σύστημα, αυτονομημένο και ανεπηρέαστο από τον άνθρωπο. Όθεν, μεταβάλλονται αυτές τούτες οι βασικές κατηγορίες της *άμεσης* σχέσης των ανθρώπων με τον κόσμο. Όπως είχε υποδείξει ο Μαξ Βέμπερ, η δια της επιστήμης και της επιστημονικά προσανατολισμένης τεχνικής νοησιοκρατική εκλογίκευση της ζωής δεν ισοδυναμεί με καλύτερη γνώση των βιοτικών συνθηκών της ύπαρξής μας, π.χ. των εργαλείων που χρησιμοποιούμε στην εργασία μας. «*Τουναντίον, ο άγριος γνωρίζει ασυγκρίτως καλύτερα ...*». Ας φανταστούμε λοιπόν τον σταθμάρχη Σαμαρά μπροστά στον «πίνακα τηλεχειρισμού» του Σταθμού Λάρισας, όπου απεικονίζονται «*με φωτεινές ενδείξεις διαφόρων χρωμάτων*» οι εισερχόμενοι και εξερχόμενοι συρμοί, οι αλλαγές, και οι χαράξεις διαδρομών. Μάλιστα, ο ισχύων κανονισμός κυκλοφορίας τού επέβαλλε *υποχρεωτικά* να προβεί σε *αυτόματη* χάραξη δρομολογίου, η οποία, άπαξ και λάβει χώρα, δεν επιτρέπει εφεξής χειροκίνητες παρεμβάσεις και τροποποιήσεις!

Το πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων

Είναι αξιοσημείωτο ότι και το πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων τονίζει τη σημασία του ανθρώπινου παράγοντα και των συστημικών αιτίων που τον επηρεάζουν, προσεπικυρώνοντας αρκετούς ισχυρισμούς της ανάλυσης που προηγήθηκε.

Συγκεκριμένα, αναγνωρίζει ότι: «*Η Ευρωπαϊκή Ένωση από τη γέννησή της (ως ΕΟΚ) έχει ως συστατικό γενετικό υλικό τη φιλελεύθερη προσέγγιση για όλα σχεδόν τα οικονομικά ζητήματα, τη διαρκή τόνωση του ανταγωνισμού και το διαρκές άνοιγμα στον*

ανταγωνισμό κάθε σχεδόν δραστηριότητας (πλην της άμυνας). Στο πνεύμα αυτό και υπό τον ακραίο φιλελεύθερο οίστρο των αρχών της δεκαετίας του 1990 θέλησε να εισαγάγει τον ανταγωνισμό και στους σιδηροδρόμους. Θεώρησε μάλιστα ως προϋπόθεση και προαπαιτούμενο το διαχωρισμό (και στη συνέχεια τη διάσπαση) των δραστηριοτήτων που αφορούν τη σιδηροδρομική Υποδομή από εκείνες που αφορούν την Εκμετάλλευση – Λειτουργία». Έτσι, «ο ΟΣΕ με βάση το πδ 41/2005, υποχρεώθηκε σε διαχωρισμό δραστηριοτήτων, της διαχείρισης δηλαδή της σιδηροδρομικής υποδομής και της εκμετάλλευσης», ενώ «με την έξοδο το 2008-10 από τον Όμιλο ΟΣΕ της εταιρείας Εκμετάλλευσης (ΤΡΑΙΝΟΣΕ, σήμερα Hellenic Train) και την πλήρη ιδιωτικοποίησή της (το 2017) περιορίσθηκαν σημαντικά οι δίαυλοι συνεργασίας και συνέργειας ανάμεσα στην Υποδομή (ΟΣΕ) και την Εκμετάλλευση (Hellenic Train)». Έχουμε δηλαδή έναν ολοένα εντεινόμενο κατακερματισμό, ο οποίος υπαγορεύεται από τον ανταγωνισμό και το κυρίαρχο κοινωνικοοικονομικό μοντέλο. Ποιες είναι όμως οι επιπτώσεις στο έμψυχο δυναμικό;

Σύμφωνα πάντα με το πόρισμα: «Το προσωπικό του ενιαίου ΟΣΕ είχε αγγίξει το 1984 τα 13.000 άτομα και μειώθηκε το 2007 σε περίπου 7.100 άτομα. Η μείωση προσωπικού συνεχίσθηκε σε οργανωμένη βάση μέχρι το 2010. Μετά το 2010 όμως έγιναν βίαιες μετακινήσεις-μετατάξεις εξειδικευμένου προσωπικού του ΟΣΕ σε Οργανισμούς (π.χ. νοσοκομεία) παντελώς άσχετους με το σιδηροδρομικό αντικείμενο. Έτσι, ο ΟΣΕ στερήθηκε τα στελέχη που είχε ανάγκη, χωρίς πρόνοια της Πολιτείας να αντικατασταθούν από νεότερα και εξίσου καταρτισμένα στελέχη... Πρακτικά την τελευταία δεκαετία το προσωπικό του ΟΣΕ ήταν περίπου στα ίδια επίπεδα και συστηματικά λιγότερο από το $\frac{1}{2}$ του απαιτούμενου (σύμφωνα με εκτιμήσεις ανεξάρτητων προς τον ΟΣΕ διεθνών Αξιολογητών). Η αφαίμαξη αξιόμαχου δυναμικού από τον ΟΣΕ είναι μια από τις αιτίες μείωσης των επιπέδων ασφαλείας». Ειδικότερα, το 2022 δούλευαν συνολικά στον ΟΣΕ μόλις 1000 εργαζόμενοι (οι 200 εξ αυτών με συμβάσεις έργου!), όταν το νέο οργανόγραμμα του Μαΐου του ίδιου έτους προέβλεπε «αναγκαίο προσωπικό 2.182 άτομα, από τους οποίους στην υπηρεσία

κυκλοφορίας 826 άτομα».

Οι εμπειρογνώμονες παραδέχονται πως «οι εργαζόμενοι αποτελούν το μοναδικό και πιο ανεκτίμητο κεφάλαιο μιας επιχείρησης. Αυτό ισχύει περισσότερο για μια επιχείρηση έντασης εργασίας (όπως ο σιδηρόδρομος ...), με τους εργαζόμενους να εργάζονται υπό συνθήκες ακραίας πίεσης, που απαιτούν και τεχνογνωσία και ψυχικές-βιολογικές αντοχές». Η σοβαρή έλλειψη προσωπικού επιτείνει την πίεση και την υπερεργασία, με συνέπεια την καταρράκωση του ηθικού των εργαζομένων και την έλλειψη κινήτρων. Η μαθητεία, η μεταβίβαση της πείρας και της γνώσης από τους αρχαιότερους στους νεότερους σιδηροδρομικούς, η εδραίωση των δεξιοτήτων και της επαγγελματικής ευσυνειδησίας, εν ολίγοις όλα όσα συγκροτούν την αρετή του εργαζόμενου, παρεμποδίζονται ή/και εκλείπουν ολότελα μέσα σ' ένα τέτοιο καθεστώς αποξένωσης, άγχους κι ανασφάλειας για το μέλλον.

Τέλος, «η καθετοποιημένη οργάνωση του ΟΣΕ δεν αφήνει πολλούς διαύλους ώστε ένα πρόβλημα (ακόμη και σημαντικό) να φθάνει εύκολα και γρήγορα από το προσωπικό 1ης γραμμής στη διοίκηση». Εδώ, βλέπουμε ένα βλαβερό αποτέλεσμα της γραφειοκρατικής, συγκεντρωτικής, μη δημοκρατικής οργάνωσης της εργασίας. Ο Κορνήλιος Καστοριάδης έχει γράψει για την απώλεια παραγωγής, τη δυσλειτουργία και την αδυνατότητα ορθολογικού σχεδιασμού που προκύπτουν από τη μη συμμετοχή των εργαζομένων στη διεύθυνση. Επεκτείνοντας τη σκέψη του, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η απουσία εργατικής αυτοδιαχείρισης συνεπάγεται ανάλογες δυσμενείς συνέπειες και στον τομέα της ασφάλειας.

Συμπεράσματα

Προς αποφυγή παρεξηγήσεων: Οι σκέψεις που εκθέσαμε ουδόλως αναιρούν ή απομειώνουν τις τεράστιες ευθύνες του Κράτους, και δη συγκεκριμένων πολιτικών προσώπων και κυβερνητικών παραγόντων, για το δυστύχημα, οι οποίες πρέπει να διερευνηθούν

μέχρι τέλους και να αποδοθούν, τόσο σε πολιτικό όσο και σε ποινικό επίπεδο. Η παρουσίασή μας αποσκοπεί στα εξής:

Πρώτον, στο να δείξει ότι, τόσο το κυβερνητικό αφήγημα περί «ανθρώπινου λάθους», όσο και η μαχητική ρητορική της Αριστεράς και της Αναρχίας περί «κρατικού εγκλήματος», συνιστούν μάλλον απλουστευτικές, μονομερείς, (στη γλώσσα της εγγελιανής διαλεκτικής) «αφηρημένες» προσεγγίσεις. Ασφαλώς, ο σταθμάρχης έκανε λάθος, πλην όμως, για ανυπέβλητους συστημικούς λόγους, το λάθος τούτο δεν ήταν απλώς πιθανό, αλλά προδιαγεγραμμένο: αν δεν γινόταν απ' αυτόν, θα γινόταν, αργά ή γρήγορα, από κάποιον άλλον· αν δεν γινόταν το βράδυ εκείνο, θα γινόταν ένα άλλο. Διότι ο σταθμάρχης δεν δύναται πια να είναι «ενάρετος», ακόμη και να το θέλει, όντας αλλοιωμένος από το τεχνο-καπιταλιστικό σύστημα κι εγκλωβισμένος σ' αυτό, αναγκασμένος να υπακούει στα κελεύσματά του εφ' όρου ζωής.

Δεύτερον, στο να αναδείξει τη σημασία του ανθρώπινου παράγοντα και να αμφισβητήσει την επικρατούσα ιδεολογική αυταπάτη, ότι η λύση του προβλήματος της ασφάλειας των σιδηροδρομικών μεταφορών έγκειται αποκλειστικά ή κυρίως στις (ομολογουμένως αναγκαίες) τεχνικές τελειοποιήσεις ή, ακόμη παραπέρα, στην ολοκληρωτική εκτεχνίκευση. Δυστυχώς, όπως διαγιγνώσκει ο Ελλύλ, «το τεχνικό περιβάλλον μάς επιβάλλει να θεωρούμε τα πάντα σαν τεχνικά προβλήματα... ο τρόπος σκέψης μας σήμερα έχει την έντονη τάση να αντιμετωπίζει αυθόρμητα όλα τα θέματα και όλες τις καταστάσεις σαν ζητήματα Τεχνικής. Όταν δεν διαθέτουμε μια τεχνική προκειμένου να αντιμετωπίσουμε κάποιο διοικητικό ή ψυχολογικό ζήτημα, περιερχόμαστε σε αμηχανία. Είμαστε υποχρεωμένοι να ανάγουμε κάθε κατάσταση σε τεχνικούς όρους, έτσι ώστε να την κάνουμε όντως τεχνικό πρόβλημα». Η Κυβέρνηση υπόσχεται την προμήθεια κι εγκατάσταση προηγμένων τεχνικών συστημάτων, και η Αντιπολίτευση την εγκαλεί για τις σχετικές ολιγωρίες και παραλείψεις της. Ωστόσο, όπως πολύ σωστά, κατά τη γνώμη μας, προειδοποιούν οι εμπειρογνώμονες, «ο σιδηρόδρομος είναι ένα ανθρωποτεχνικό σύστημα που απαιτεί διαρκή και αποτελεσματική συνέργεια ανθρώπινου δυναμικού και

τεχνολογικού εξοπλισμού. Και η καλύτερη τεχνολογία όμως μπορεί να αποδειχθεί μικρής χρησιμότητας και αποτελεσματικότητας αν δεν υπάρχει το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό που πρωτίστως πρέπει να πιστεύει σε αυτό που κάνει και στην αποστολή που του έχει ανατεθεί». Επανερχόμαστε έτσι στο ζήτημα της «αρετής» του εργαζόμενου και των αντικειμενικών συνθηκών που την ευοδώνουν ή απεναντίας τη φαλκιδεύουν.

Εν τέλει, αγόμαστε σε μια καθαρά πολιτικής υφής διαπίστωση: ότι δεν αρκούν οι μερικές λύσεις, αλλά απαιτείται μια συνολική μεταμόρφωση της κοινωνίας, με άρση της κεφαλαιοκρατικής πραγματοποίησης, συνεταιριστικό τρόπο παραγωγής και δημοκρατική οργάνωση της εργασίας, ώστε οι τεχνικές πρόοδοι να μην επιφέρουν την ατροφία και την ποδηγέτηση της ανθρώπινης νόησης και δημιουργικότητας, αλλά να αξιοποιούνται για την ελεύθερη και ανεμπόδιστη εκτύλιξη κι εκπλήρωσή της. Το έμψυχο δυναμικό δεν θα πάψει, ούτε και στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης, να αποτελεί τον βασικό πυλώνα, όχι μόνο της ασφάλειας των σιδηροδρομικών μεταφορών, αλλά γενικώς των κοινωνικών υπηρεσιών: της παιδείας, της υγείας κ.λπ. Επομένως, οφείλουμε να καλλιεργήσουμε το έδαφος επί του οποίου η λησμονημένη «αρετή» των ανθρώπων, και δη των πάσης φύσεως επαγγελματιών, θα ανθίσει και πάλι.

** Ο Γιώργος Κρανιδιώτης σπούδασε Ιατρική και Φιλοσοφία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Είναι Διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ και κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην Ιστορία της Φιλοσοφίας (Φιλοσοφική Σχολή ΕΚΠΑ). Εργάζεται ως ιατρός του ΕΣΥ. Από τις εκδόσεις «Νέον» κυκλοφορεί το βιβλίο του Δοκίμια για την ευθανασία, τη βιοηθική και τον θάνατο (Αθήνα, 2024).*